

Дилдора НУРАЛИЕВА,
Фаргона давлат университети ўқитувчиси
E-mail: bonu_dilya84@mail.ru

THE IMPORTANCE OF FAMILY RELATIONS IN THE FORMATION OF CHILD PERSONALITY

Abstract

The importance of parents and family communication in developing a child personality according to research results. The article reveals data on the most essential problem while giving psychological serves to family. At the same time, the most significant, attractive and important part of family relations is the relationship between mother and child. Their importance lies in the fact that this initial dialogue and tender relations determine the future mental and mental development of the child and the behavior of the mother. From the first days since birth, mother and child are psychologically interconnected, and both are one body and one soul. Therefore, their relationships are symbiotic (uniformity, cohesion, integrity). As the child grows older, the distance between them increases psychological distances and the relationship of symbiosis becomes psychological connections in the form of mental-cognitive relations. Physical growth and development of the child, of course, depends on the care of the mother. It is important that a caring and kind person can replace mom for a child (grandmother, dad, mother-in-law).

Key words: family, symbiosis, cooperation, control, husband and wife relationship, person, self-actualization.

БОЛА ШАХСИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Аннотация

Ушбу мақолада бола шахсининг шаклланишида ота-она ва оилавий муносабатларнинг ўрни тадқиқот натижалари асосида ёритилган. Унда оилага психологик хизмат кўрсатишдаги энг муҳим муаммолар очиб берилди. Маълумки, оилавий муносабатларнинг энг таъсирли, жозибали ва муҳим бўлаги – бу она-бола муносабатларидир. Уларнинг муҳимлиги шундаки, айни дастлабки мулоқот ва меҳрли муносабатлар боланинг кейинги психик ва ақлий тараққиётини ҳамда онанинг хулқ-атворини шакллантиради. Бола туғилишининг дастлабки онларида она ва бола ўзаро ҳиссан ва психологик жиҳатдан боғланган бўлиб, иккаласи бир тан, бир вужуд ҳисобланади. Шу боис уларнинг муносабатларида симбиотиклик (бир хиллик, қўшилиб кетганлик, яхлитлик) бўлади. Бола улгайиб, катта бўлгани сари улар ўртасидаги масофа, психологик дистанция ортиб бораверади, симбиоз муносабатлар ақлий-когнитив муносабатлар шаклидаги психологик алоқаларга айланиб кетаверади. Чақалоқнинг жисмоний ўсиши ва ривожланиши, табиийки, онанинг гамхўрлигига бевосита боғлиқ. Шуниси муҳимки, бола учун ҳар қандай гамхўр ва меҳрибон инсон унга она ўрнини босиши мумкин (бувиси, отаси, энагаси).

Калит сўзлар: оила, симбиоз, кооперация, назорат, эр-хотин муносабатлари, шахс, ўз-ўзини англаш.

ВАЖНОСТЬ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Аннотация

В данной статье освещены результаты исследования родителей и семейных отношений, влияющие на формирование личности ребёнка. В то же время наиболее значимой, привлекательной и важной частью семейных отношений являются отношения матери и ребенка. Их важность заключается в том, что этот первоначальный диалог и нежные отношения определяют будущее психическое и умственное развитие ребенка и поведение матери. С первых же дней начиная с рождения мать и ребенок психологически взаимосвязаны, и оба являются одним телом и одной душой. Поэтому их отношения являются симбиотическими (единообразие, сплоченность, целостность). По мере того, как ребенок становится старше, расстояние между ними увеличивается психологические расстояния и отношения симбиоза становятся психологическими связями в форме умственно-познавательных отношений. Физический рост и развитие ребенка, естественно, зависит от заботы матери. Важно, чтобы заботливый и добрый человек мог заменить маму для ребенка (бабушка, папа, свекровь).

Ключевые слова: семья, симбиоз, кооперация, контроль, супружеские отношения, личность, самооценка.

КИРИШ. Оиладаги шахслараро муносабатларнинг фарзанд тарбиясига, унинг ижтимоий интеллекти ва мустақил фикр юритишига таъсири ҳамда болаларни жамият тараққиётида фаол иштирокчилигини ошириш масаласи илмий мавзумизнинг долзарблигини белгилайди. Оила ва

унинг келиб чиқиши, оилавий муносабатларнинг фарзанд камолотига бўлган ижобий таъсирини ўрганиш, анализ қилиш бир нечта фикрларни асослашни талаб этади. Замонавий тарбия моҳиятини сингдириш жараёнида фарзанд оила, мактаб ва катталарнинг оқилона маслаҳатларини

Ўзлаштириши ҳамда улардан сабоқ олиш лозим. Шунингдек, оилада ота-онанинг фарзандга меҳр-муҳаббати ҳамма нарсадан ҳам қимматлироқдир.

Мақсад – оиладаги шахслараро муносабатлар тизимида бола шахси шаклланишини ўрганишнинг ижтимоий-психологик томонлари, фарзандларнинг ота-онага бўлган муносабатида ижтимоий муҳит таъсирининг намоён бўлишини ўрганиш.

В.Н.Дружинининг ёзишича, эр ўрнини босган бола бўлган оилада “она ўзига нисбатан ҳамиша эътибор, гамхўрликни талаб қилади, ҳамиша фарзанди билан бирга бўлишни хоҳлайди, унинг шахсий ҳаётига тааллуқли бўлган ҳамма нарсадан хабардор бўлишни истайди, боланинг тенгқурлари билан бўладиган алоқаларини имкон даражасида чеклайди” [1].

Ўзбекистонлик тадқиқотчиларнинг эътибори, аввало, оиланинг ижтимоийлашув институти сифатида инсоннинг руҳий камолотида тутган ўрнини текширишга қаратилади. “Оила психологияси” китобида В.Каримова, жумладан, шундай ёзади: “Оилавий ижтимоийлашувнинг қадри ва аҳамияти шундаки, унинг таъсирида, биринчидан, шахс катта, мустақил ҳаётга, жумладан, оилавий ҳаётга тайёрланади, ўзига яраша сифат ва фазилатларни шакллантириб боради, иккинчидан, ҳар гомонлама етук, баркамол, ақлли, соғ ва саломат шахс бўлиб етишиш имкониятига эга бўлади, оила ва унинг соғлом маънавий муҳити болани жамиятда яшашга, ўзига ўхшаш шахслар билан муроса қилиш, ҳамкорликда фаолият юритиш, касб-хунарли бўлиш, муомалада ахлоқ-одоб нормаларига бўйсунтиришга ўргатади, психологик жиҳатдан тайёрлайди”.

Оила ва унинг келиб чиқиши, оилавий муносабатларнинг фарзанд камолотида бўлган таъсирини ўрганиш, таҳлил қилиш бир неча фикрларни асослашни билдиради. Замонавий тарбия моҳиятини сингдириш жараёнида фарзанд оила, мактаб ва катталарнинг оқилона маслаҳатларини ўзлаштириш ҳамда улардан сабоқ олишни, оилада ота-онанинг фарзандга меҳр-муҳаббати ҳамма нарсадан ҳам муҳимлигини ўрганади.

Тадқиқотнинг объекти Фаргона шаҳар 5-умумий ўрта таълим мактаби 8-9-синф ўқувчиларини ташкил этади.

Тадқиқотда қўлланилган усуллар: Эксперимент методи, математик-статистик ва мантикий таҳлил қилиш методлари.

Натижалар ва амалий мисоллар. Тадқиқотдаги маълумотлар, метод натижаларидан ижтимоий психология, оила психологияси, болалар психологиясини ўрганишда асос бўлиб хизмат қилади. Берилган маълумотлар, натижалар, хулосалар, тавсиялар оила мустақамлигини таъминлашга ёрдам бериш билан бирга, фарзандларни жамиятдаги ижтимоий муносабатларга юқори ижтимоий интеллект билан тарбиялаш имкониятини ярадади ва ёш авлоднинг маънавий-ахлоқий билимларини ўстиришга имкон беради. Тарбияси қийин ўсмирлар билан шуғулланувчи ташкилотларга амалий ёрдам беради.

Маълумки шахсда ўзини ўзи англашнинг таркиб топишида ота-она шахсининг таъсири муҳим саналади. Шу боис А.Я.Варга, В.В.Столин томонидан ишлаб чиқилган тест-сўровнома муҳим ҳисобланади. Мазкур тест-сўровнома ота оналарнинг ўз фарзандларига бўлган муносабатларини аниқлаш учун қўлланиладиган психодиагностик воситадир.

Ота-онанинг фарзандга муносабати унинг илк болалик, ҳаттоки, чақалоқлик даврининг илк ойларида мавжудлигини онтогенез давридан яхши биламиз. Чунки “жонланиш комплексига” кўра, боланинг дастлабки 1,5 ойлик вақтида юзида кулги аломатларининг сезилиши ва унга мос тарзда ижобий эмоционал овоз ифодаси бола ижтимоийлашувининг биринчи аломатлари саналади. Бизнинг тадқиқот объектими эса бола шахсининг шаклланишида оилавий муносабатларнинг ижтимоий перцепцияга таъсирини ўрганишга қаратилган ижтимоий таъсирларнинг анчагина юқори давридаги ҳолатларнинг таҳлилини тақозо этади.

Ота-оналарнинг ўз фарзандларига бўлган муносабати катталарнинг болаларга нисбатан турлитуман ҳиссиёт ва ҳулқ-атворлари тизими сифатида гушунилади. Психологик нуқтаи назардан қаралганда, ота-оналарнинг ўз фарзандларига муносабати бу болаларга нисбатан ўрнатиладиган педагогик-ижтимоий установка бўлиб, ўз ичига рационал эмоционал ва ҳулқ-атвор таркибий қисмларини олади. Бу таркибий қисмлар у ёки бу даражада ушбу методиканинг асосини ташкил қилувчи сўровнома ёрдамида баҳоланади. Методика 61 та саволдан тузилган бўлиб, улар ота-оналарнинг фарзандларига бўлган муносабатини ифодаловчи 5 та шкаладан иборат:

1. Болани қабул қилиш – рад қилиш. Бу шкала болага нисбатан умумий эмоционал ижобий (қабул қилиш) ёки эмоционал салбий (рад қилиш) муносабатни ифодалайди.

2. Кооперация. Бу шкала катталарнинг бола билан ҳамкорлик қилишга интилишларини, унинг ишларига қизиқишлари ва уларда иштирок этишларини ифодалайди.

3. Симбиоз. Бу шкала саволлари катталар бола билан бирлашишга интилиш ёки уни сақлаб қолишга ҳаракат қилишларини аниқлашга йўналтирилган. Бу – бола билан катталарнинг ўзига хос алоқаси.

4. Контроль (назорат). Бу шкала катталар бола ҳулқ-атворини қандай назорат қилишлари, бола билан бўлаётган муносабатлари демократик ёки авторитар услубда қурилишини тавсифлайди.

5. Боланинг омадсизликларига муносабат. Бу сўнгги шкала катталар боланинг қобилиятлари, устунликлари ва камчиликларига, муваффақият ва омадсизликларига қандай муносабатда эканликларини кўрсатади (1-жадвал).

Ота-оналарнинг болалиқдан катталikka ўтиш, яъни ўсмирлик давридаги ҳолатларини тасаввур қилган ҳолларида тадқиқотимиз методика-

ларини татбиқ этганмиз. Натижалар жадвалда келтирилган.

Болани қабул қилиш – рад этиш шкаласи бўйича барча гуруҳ синалувчилар юқори кўрсаткичга эга эканликлари маълум бўлди. Бу болага нисбатан ёрқин намоён бўлувчи ижобий муносабат мавжудлигини кўрсатади. Бу ҳолда катталар болани қандай бўлса, шундайлигича қабул қилишади, унинг индивидуаллигини тан олишади ва ҳурмат қилишади, унинг қизиқишларини, режаларини қўллаб-қувватлашади, бола билан кўп вақтни ўтказишади ва бу ҳақида афсус чекишмайди.

Бу шундан далолат бермоқдаки, ота-оналарнинг асосий қисми ўз фарзандларини тўғри қабул қилишга мойил эканлар, уларнинг ўзига хослигини эъозлашлари ва вақтларини уларга ажратишга ҳаракат қилишларини ифодалайди. Ўрта даражадагиларда фарзандлари билан бирга бўлиш хохиши улар билан бирга бўлиш амалий фаолиятдан кўра истак тарзда намоён бўлиши хослигини кўрсатди. Паст даражада деб баҳолаган ота-оналар фарзандларини тушунишда қийналиш-

лари, улардан ранжишлари ва амалий ёрдам кўрсатишда ожиз қолаётганликларини билдиришди.

Кооперация шкаласи бўйича юқори натижалар катталар болани қизиқтирадиган нарсаларга катта қизиқиш билан муносабатда бўлишларини бола қобилиятларини юқори баҳолашларини боланинг ташаббуси ва мустақиллигини рағбатлантиришлари бола билан танглик муносабатларида бўлишлари белгиси ҳисобланади. Мазкур шкала натижасига кўра, ота-оналар фарзандларининг фаолиятга, уларнинг режалари ва орзуларини амалга ошишига қизиқишларидан, уларнинг ютуқларидан хурсанд бўлиши ва рағбатлантириши, ақлий ва ижодий қобилиятларининг ўсишига кўмақдош бўлишга мойилликларини кўрсатади, маълум бир қисм ота-оналар бу ҳолатнинг ўзларининг орзуларига айланиши билан чекланиб қолганлар, ота-оналарнинг кўпчилик қисми эса бу борада аниқ режага ва амалий фаолиятга эга эмасликлари билан ажралиб қолмоқдалар.

1-жадвал

Ота-оналарнинг фарзандларига муносабатини ташхис қилиш методикаси бўйича натижалар таҳлили

Синалувчи	Болани қабул қилиш, рад қилиш	Кооперация	Симбиоз	Назорат	Боланинг омадсизликлари муносабат
8-синф ота- оналари	35 %	22 %	36 %	32 %	36 %
9-синф ота- оналари	42 %	24 %	29 %	24 %	43 %

III шкала Симбиоз бўйича 8-синф ўқувчиларнинг ота-оналари юқори кўрсаткичларини қўлга киритганлар. Жумладан текширилувчиларнинг ўзлари билан бола ўртасида психологик дистанция ўрнатмасликлари бола иложи борича яқин бўлишга интилишлари боланинг асосан онгли эхтиёжларини қондиришга ҳаракат қилишлари уларда бўлиш мумкин бўлган турли кўнгилсизликларнинг олдини олишга уринишлари тўғри ҳулоса чиқариш учун асос бўлади. 9-синф ўқувчиларининг ота-оналари паст кўрсаткични қўлга киритганликлари маълум бўлди. Бу улардаги катталар ўзлари билан фарзандлари ўртасида кескин психологик дистанция ўрнатишлари улар тўғрисида унчалик гамхўрлик қилмаслик белгиси бўлиб ҳисобланади. Бундай инсонлардан яхши ўқитувчи ва тарбиячилар чиқмайди.

Назорат шкаласи бўйича ҳар бир гуруҳ синалувчилари юқори кўрсаткични қўлга киритганликлари маълум бўлди. Жумладан уларда болага нисбатан кучли авторитар муносабатда эканликларидан уларни сўзсиз ўзларига итоат этишларини талаб қилишлари қатъий интизомни сақлашларидан дарак беради. Катталар бунда болага ўз хохиш иродасини сингдиришга ҳаракат

қиладилар. Улар ҳар доим ҳам бола учун тарбиячи сифатида фойда келтиравермайди.

Боланинг омадсизликларига муносабат бўйича ота-оналарнинг натижаларини таҳлили қиладиган бўлсак, уларда болани “омадсиз” деб ҳисоблашлари белгиси ҳисобланади. Катталар учун боланинг қизиқишлари ҳаваслари фикр ва туйғулари жиддий эмасдек туюлади. Бундай ота-оналардан яхши ўқитувчи ва тарбиячилар чиқмайди.

Юқоридаги натижаларда ҳулоса қиладиган бўлсак шахсда ўз-ўзини англаш оиладаги психологик муҳит, ота-онанинг шахсий намунасига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

ХУЛОСА.

1. Ота-онанинг фарзандга, фарзандларнинг ота-онага бўлган муносабатида ижтимоий интеллектнинг таракқиёт даражаси намоён бўлади.

2. Ижтимоий интеллектнинг намоён бўлиши ва ривожланишида ота-онанинг фарзандга, фарзандларнинг ота-онага бўлган муносабати бир-бирига боғлиқ ҳолда юзага келади ва таракқий этади.

3. Берилган маълумотлар, натижалар, ҳулосалар, тавсиялар оила мустаҳкамлигини таъминлашга ёрдам бериш билан бирга, фарзандларни жамиятдаги ижтимоий муносабатларга юқори ижтимоий интеллект билан тарбиялаш

имкониятини яратади ва ёш авлодни маънавий-ахлоқий билимларини, миллий гояларини ўстиришга имкон беради.

ТАВСИЯЛАР.

1. Фарзандингиз тарбияси учун шартсиз меҳру-муҳаббатингиз зарур. Унинг руҳий эҳтиёжларини қанчалик тўла қондириб борсангиз, у сизнинг тарбиянгизни шунча яхши қабул қилади. Меҳрга зор, ташна бўлиб ўсган бола эса тарбияни қабул қилмайди, бу ижтимоий интеллектнинг намоеън бўлиши ва ривожланишига салбий таъсир кўрсатади.

2. Фарзандингизнинг қизиқишлари, ингилишлари ва эҳтиёжлари юзасидан яқиндан суҳбатлашинг, чунки бунда унинг ижтимоий интеллекти кўринади.

3. Болаларингизни бажарган фаолиятларига қараб рағбатлантириб туриш. Аммо буни ошириб юборманг. Акс ҳолда, болангизни енгил ишга ва худбинликка ўргатиб қўйишингиз мумкин.

4. Ота-онангизнинг имкониятларидан чексиз нарсаларни талаб қилманг. Балки уларга далда бўлишга урининг. Бу сизнинг ижобий хулқингизни намоеън қилиб, ижтимоий интеллектингизнинг таракқиёт даражасини ифода қилади.

АДАБИЁТЛАР

1. Шоумаров Ф.Б, Шоумаров Ш.Б. Муҳаббат ва оила. - Т.: "Ибн Сино", 1994. 120-бет.
2. Эйдемелер Э.Г, Юстеский В.В Семейная психотерапия. - "Ленинград" 1989.192с.
3. Энциклопедия семейной жизни. В 2-х томах. Т.1. – Донецк: (Москва), 1993. 412 с.
4. Я работаю психологом. - Москва 1999.45 с
5. Дружинин В.Н. Психология семьи: 3-е изд. – СПб: Питер, 2008 19с.
6. Каримова В. Оила психологияси. - Т.: Fan va texnologiya нашриёти, 2008. – 170 б